

Dla uczczenia śmierci Kropotkina, środowisko żydowskich anarchistów Warszawy wydało w 1921 roku pismo *Frajhajtš Sztyme* (*Głos Wolności*). Nieco wcześniej, bo w roku 1919 anarchiści współtworzący *Frajhajtš Sztyme* wydali między innymi broszury: *Pisma rewolucjonisty* oraz *Chleb i wolność*. Ta druga zawierała fragmenty *Zdobycia chleba* w postaci dwóch pierwszych rozdziałów. W kolejnych latach żydowscy anarchiści opublikowali w jidysz *Wielką Rewolucję Francuską 1789-1793*, *Mowy buntownika* (1930 rok). W 1931 roku Dua Kopl (Kopelman) wydał broszurę zatytułowaną: *Pjotr Kropotkin; der firszt-rewolucjoner*.

Próby wydania w 1936 roku broszury, poświęconej Kropotkinowi, przez środowisko związane z warszawską grupą Anarchistycznej Federacji Polski zakończyły się niepowodzeniem wskutek represyjnej działalności cenzury. To samo spotkało Polski Związek Myśli Wolnej, który podjął próbę publikacji w swoim piśmie *Wolnomyśliciel Polski* odczytu, wygłoszonego przez Kropotkina w Londyńskim Towarzystwie Etycznym pod tytułem: *Sprawiedliwość i moralność*.

Po drugiej wojnie światowej z inicjatywy przedwojennego działacza anarchistycznego, Pawła Rogalskiego w roku 1946 w Łodzi zawiązała się Spółdzielnia Wydawnicza Słowo, której staraniem wydano *Pomoc wzajemną jako czynnik rozwoju*. W przedmowie dr Roman Jabłonowski trafnie zaznaczył: „(...) w czasie okupacji hitlerowskiej (...) u nas, w Polsce, mieliśmy tyle przykładów masowego współdziałania i wzajemnej pomocy wśród ludzi najczęściej sobie nieznanych, obcych, pochodzących nieraz z przeciwnych sobie obozów politycznych i społecznych (...) nie mówiąc już o roli pomocy wzajemnej w wielkich masowych ruchach partyzanckich, takie objawy, jak pamiętny odruch w celu ratowania dzieci z Zamojszczyzny, albo tak proste i powszechne ostrzeżenie przed łapankami, a często ukrywanie, nieraz z dużym ryzykiem dla swego życia, osób nawet często zupełnie nieznanych sobie, obcych - czy to wszystko nie dowodzi, że nawet i w tych czasach grozy i hańby okazało się, że dla społeczeństw narodów podbitych przez hitlerizm współdziałanie i pomoc wzajemna stanowiły zasadniczą podstawę ich oporu i woli przetrwania?” (10). W roku 1948 wydano *Wielką Rewolucję Francuską 1789-1793*, a w kolejnym roku opublikowano fundamentalne dzieło *Etyka, pochodzenie i rozwój moralności*. Prace nad kolejną książką Kropotkina *Pola, fabryki i warsztaty* udaremniło zamknięcie spółdzielni we wrześniu roku 1949.

Do wydania kolejnej książki „czarnego księcia” trzeba było czekać do roku 1959. W ramach ukazującej się wówczas serii *Biblioteka Pamiętników Polskich i Obcych* ukazały się *Wspomnienia rewolucjonisty* w opracowaniu i ze wstępem Wiktorii Śliwowskiej. Z kolei w serii *Biblioteka Myśli Socjalistycznej* wydano w 1965 roku antologię *Filozofia społeczna narodnictwa rosyjskiego*, gdzie zawarto rozprawę Kropotkina noszącą tytuł: *Czy powinniśmy zająć się rozpatrzeniem ideału przyszłego ustroju?* W 1979 roku w popularnej serii *Myśli i Ludzie* ukazała się książka, poświęcona dorobkowi Kropotkina napisana z perspektywy marksistowskiej, autorstwa Włodzimierza Rydzewskiego. Kolejną książkę, reprint *Zdobycia chleba* z 1925 roku wydano w latach osiemdziesiątych XX wieku staraniem Klubu Otryckiego.

Odradzający się ruch anarchistyczny w Polsce na przełomie XX i XXI wieku borykał się z brakiem literatury wolnościowej, wydanej w ojczystym języku, wskutek czego powstał szereg inicjatyw wydawniczych, jak Red Rat, Bractwo Trojka czy Czarny Brzask, które postawiły sobie za cel przypomnienie dorobku Piotra Kropotkina publikując broszury z jego pracami.

Kulminacyjnym przedsięwzięciem było wydanie w 2006 roku przez oficynę wydawniczą Bractwo Trojka w serii *Biblioteka Klasyków Anarchizmu* jednej z najbardziej znanych prac Kropotkina *Pomoc wzajemna jako czynnik rozwoju*, wzbogaconej o dwie krótsze rozprawy *Państwo i jego rola historyczna* oraz *Etyka anarchistyczna*. Książka ta została wznowiona w roku 2012 przez warszawskie wydawnictwo Hachette w serii *Biblioteka Filozofów*. Dorobek Rosjanina publikowały również polskie pisma anarchistyczne takie jak: *Fraternité*, *Mać Pariadka*, *Inny Świat*, *Lord Terror*, *A-tak* oraz *Przegląd Anarchistyczny*.

Założenia myśli swojego mentora współcześni anarchiści realizowali poprzez szereg podejmowanych inicjatyw od pomocy więźniom poprzez sieć Anarchistycznego Czarnego Krzyża po działania wspierające osoby zagrożone eksmisjami i bezpośrednią pomoc potrzebującym w ramach inicjatywy Jedzenie Zamiast Bomb

- rozdawanie ciepłych pocisków. Szczególny charakter miały wszelkie inicjatywy podejmowane w okresie pandemii Covid-19, kiedy to wolnościowcy w ramach realizacji idei pomocy wzajemnej wspierali osoby potrzebujące jak i instytucje.

Znamiennym jest fakt, iż nawet sto lat po śmierci, głoszone przez Kropotkina idee trafiają w Polsce na podatny grunt, a pamięć o nim jest wciąż żywa i przekłada się na podejmowane inicjatywy społeczne, jak choćby założony przez wrocławskich anarchistów Dom Społeczny, któremu nadano właśnie imię Piotra Kropotkina.

Arkadiusz Jeleń

Prezentowany rys historyczny ma charakter przyczynowy do dalszych badań w poruszonym zakresie tematycznym.

Przypisy:

- (1) Szerzej na temat: A. A. Kamiński, *Kilka uwag do dziejów recepcji idei Piotra Kropotkina w Polsce*, Prace Naukowe Akademii Ekonomicznej we Wrocławiu. Nauki społeczne, 1994 nr 685, ss. 43-46; tenże: *Z dziejów recepcji myśli Piotra Kropotkina w Polsce*, w: *Polskie badania filozofii rosyjskiej. Przewodnik po literaturze* (Część druga), red. L. Kiejzik, J. Uglik, Warszawa 2012, ss. 131-130; tenże: *Polskie badania nad anarchizmem, Przegląd literatury*, w: *Studia z dziejów polskiego anarchizmu*, red. E. Krasucki, M. Przyborowski, R. Skrycki, Szczecin 2011, ss. 96-103; W. Goslar, *Koreferat do studium Antoniego A. Kamińskiego Polskie badania nad anarchizmem, Przegląd literatury*, w: *Studia z dziejów anarchizmu* (3), Chojna 2018, ss. 235-251. R. Chwedoruk, *Kropotkin, Rocker, Sorel – anarchiści i nieanarchiści inspiratorzy polskiego anarcho-syndykalizmu*, w: *Studia z dziejów polskiego anarchizmu*, red. E. Krasucki, M. Przyborowski, R. Skrycki, Szczecin 2011, ss. 96-103; K. Duda, *Recepcja myśli Piotra Kropotkina w prasie polskiej w latach 1880-1918*, w: *Studia z dziejów anarchizmu* (3), Chojna 2018, ss. 235-251.
- (2) N. P. Matchanowa, *Polsko-syberyjskie kontakty Piotra A. Kropotkina w latach 60. XIX wieku*, w: *Wrocławskie Studia Wschodnie*, 2008 nr 12, ss. 59-68.
- (3) P. Kropotkin, *Wspomnienia rewolucjonisty*, Warszawa 1959, s. 233.
- (4) *Sprawozdanie z międzynarodowego zebrania, zwołanego w pięćdziesiątą rocznicę listopadowego powstania przez redakcję „Równości” w Genewie*, Genewa 1881, ss. 73-75.
- (5) *Nasze zasady*, w: *Wolny Świat*, 1904 nr 1, s. 1.
- (6) Dr A. Wróblewski, *Jestem anarchistą*, w: *Sprawa Robotnicza*, 1912 nr 6, s. 1.
- (7) Cytat za: W. Śliwowska, *Piotr Aleksiejewicz Kropotkin*, N. M. Pirumowa, Moskwa 1972 [recenzja], w: *Przegląd Historyczny*, 1973 nr 64/4, s. 863.
- (8) Dr J. Zieliński, *Piotr Kropotkin*, w: *Tydzień Polski*, 1921 nr 6, ss. 4-5.
- (9) J. Savado, *La Pensée Anarchiste en Pologne*, w: *La Revue Anarchiste*, 1924 nr 4, s. 23.
- (10) Dr R. Jabłonowski, *Przedmowa*, w: P. Kropotkin, *Pomoc wzajemna jako czynnik rozwoju*, Łódź-Warszawa 1946, s. 8.

